

Jurgita ŽĄSINAITĖ-GEDMINIENĖ

Išeiviško gyvenimo patirtys XVIII a. pabaigos– XIX a. Lietuvoje: kitataučių įvaizdis keliautojų po Lietuvą atsiminimuose

Šio tyrimo tikslas – pristatyti informatyvius, tačiau menkai tyrinėtus XVIII a. pabaigoje – XIX a. po Lietuvą keliavusių ir savo įspūdžius užrašiusių svetimšalių atsiminimus. Renkant medžiagą, rasta nemažai vertingų žinių apie to meto Lietuvoje gyvenusias skirtingas etnines grupes: lenkus, vokiečius, žydus, slavus, karaimus, totorius. Tyrimui aktuali ir nestereotipiška kitataučių vertinimo perspektyva – apie svetimšalius pasakoja nelietuvių tautybės keliautojai: iš Magdeburgo kilęs vokiečių Friedrichas Schulzas, savo kelionių knygoje *Livoniečių kelionė per Lenkiją* (Reise eines Livländers durch Polen, 1793) pasakojęs apie Lietuvą, baltarusių kilmės lenkų kalba rašęs poetas ir istorijos tyrinėtojas Ludwikas Kondratowiczius, pasirašinęs Władysława Syrokomlės slapyvardžiu, išleidęs dvitomį veikalą *Kelionės po Lietuvą iš Vilniaus* (Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna, t. 1 – 1857, t. 2 – 1860), lenkų rašytojas, gydytojas, lenkų mokslinės fantastikos pradininkas Teodoras Triplinas, dviejų tomų *Kelionės po Lietuvą ir Žemaitiją dienoraščio* (Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi, 1858) autorius.

XVIII a. pabaigos – XIX a. Lietuva tautiniu atžvilgiu be galo marga ir nevienalytė. Žydai, lenkai, slavai, totoriai, karaimai, vokiečiai – tokių kitataučių bendruomenės gyveno to meto Lietuvoje. Tyrinėjant tuometes išeiviško gyvenimo patirtis, nesutariama dėl terminų vartojimo – tautinės ar etninės mažumos, grupės? Įvertinus skirtingas interpretacijas¹, nuspręsta, kad etninės grupės sąvoka yra tinkamiausia apibrėžti XVIII a. pabaigoje – XIX a. Lietuvoje gyvenusioms kitataučių bendruomenėms ir universaliausia akademi-niame diskurse. Šį sprendimą lėmė etninės grupės, kaip pakankamai lankstaus, korektiško ir palyginti neutralaus termino, specifika. Pavyzdžiui, tautinės mažumos sąvoka atsirado tik įsitvirtinus piliečio, pilietybės sampratai ir šio termino vartosenai: Vakarų Europoje – po Prancūzijos didžiosios revoliucijos, Lietuvoje – atkūrus Lietuvos valstybę 1918 metais. Be to, vienašakniai žodžiai tautiškumas, tautybė inspiruoja klausimą, koks esti santykis su tauta, o tai jau atskira ir išties plati tema. Kita vertus, ar kiekviena grupė yra mažuma, ar įtakingą elitą galime vadinti mažuma (turint galvoje XVIII a. –

XIX a. Lietuvos lenkų, žydų bendruomenės)? Taigi pasirinktas etninės grupės terminas tinkamas skirtingiems tiriamo laikotarpio Lietuvos etninės kompozicijos segmentams įvardyti.

Schulzo, Syrokomlės, Tripplino kelionių aprašymuose daugiausia dėmesio skiriama vienai gausiausių XVIII a. pabaigos – XIX a. Lietuvoje gyvenusiai kitataučių grupei žydams. Skirtingai nei kituose to meto šaltiniuose (pavyzdžiui, lietuvių didaktiniuose ar tautosakiniuose tekstuose), atsiminimuose nėra vienareikšmiškai neigiamų žydų pavelsių, antisemitinių elementų, tam tikrų visuomenės sluoksnių (daugiausia kaimo žmonių) reikštų kaltinimų dėl Kristaus nukryžavimo ar ritualinio krikščionių žudymo. Vytautas Kavolis, iškėlęs Igno Končiaus „Žemaičių šnekose“ svarstomą klausimą, kodėl XIX a. Lietuvos kaime žydas buvo laikomas ne žmogumi, nurodo, jog tokių vertinimų pagrindas „buvo ne Origeno įkvėptas ir tik 1965 m. atmetas krikščioniškas tikėjimas, kad visi žydai, įskaitant ir dar negimusius, kolektyviai kalti už dievžudybę (Kristaus nukryžavimą) ir liks kalti, kol paskutinis iš jų neatsivers į krikščionybę, – bet senoji kaimo kultūra, kuriai tikrieji žmonės tie, kurie dirba gamtoje. „Negerbiamas amatininko, pirklio darbas, negerbiamas ir tą darbą dirbęs žmogus.“² Tradiciniu lietuvių kultūros požiūriu, tiktai žemdirbystė buvo laikoma vertingu užsiėmimu. Pirmasis lietuviškos Lietuvos istorijos autorius Simonas Daukantas (1793–1864) žydus vadino „piktąja liga“, kuri apgaudinėja žemaičius ir lietuvius „nieko nedirbdama“. Jis siūlė lietuviams eiti iš kaimų į miestus, užsiimti prekybine veikla ir taip mažinti žydų įtaką³. Besipelnantys iš lietuvių valstiečių žydai palūkininkai, smuklininkai ar prekiautojai buvo koneveikiami ir XIX a. lietuvių didaktinės prozos autorių: Juozapo Silvestro Dovydaičio (1826–1883), Mikalojaus Akelaičio (1829–1887), Jurgio Pabrėžos (1771–1849), Antano Tatarės (1805–1889).

Požiūris į žydus kaip į „visuomenei kenksmingus asmenis“ ir siekis nustatyti jiems administracinę kontrolę lėmė carinės sistemos vykdomą žydų teisių apribojimą. Žydams buvo nustatyti reikalavimai išsikelti iš kaimų, jiems ten uždrausta vykdyti ekonominę veiklą, neleista samdyti krikščionių. Rusijos carizmo politika keičiant žydų statusą, t. y. stumiant juos iš kaimo į miestelius bei į getus miestuose, menkino ir ryšius su valstiečiais⁴.

Anot Romualdo Grigo, abi pusės – lietuviai ir žydai – priklausė labai skirtingos dvasinės kultūros, jos organizavimo tradicijoms, neturėjusioms beveik jokių sąveikos taškų⁵. XVIII a. pabaigoje – XIX a. santykiai tarp žydų ir lietuvių, ar tiksliau tarp žydų ir nežydų, skleidėsi ekonomikos srityje ir pynėsi su intensyvėjančia religine netolerancija.

Kaip jau minėta, keliautojų po Lietuvą tekstuose žydai vaizduojami be ryškesnės neigiamos konotacijos. Mokytojas Schulzas savo 1793 m. kelionės įspūdžiuose rašo: „Kadangi žydai Lenkijoje⁶ susirado antrą tėvynę, apskritai jie čia atrodo švaresni ir padoresni, yra labiau nei kur kitur išprusę. Ypač moterys išprususios daugiau, nei įprasta rytuose. Plaukai juodi, nosys vanagiškos, beveik visų gražios juodos akys, oda ypatingai, beveik liguistai švelni, kokios Lietuvoje niekur tarp krikščionių nepamatysi“⁷; arba: „Žydai sudaro gyventojų daugumą ir kaip niekur kitur pasaulyje yra pati garbingiausi jų dalis“⁸. Tai – po Lietuvą keliavusio ir autentiškas savo įžvalgas užrašiusio vokiečių tautybės asmens pasakojimas. Išskirtinio dėmesio vertas žydų moters apibūdinimas. Moters išvaizdos ir ypač išprusimo paryškinimą veikiausiai skatino Apšvietos epocha, be visuotinio švietimo propagavimo, inspiravusi ženklesnes moterų emancipacijos apraiškas. Ankstesniais amžiais ir net XVIII a. pradžioje žiūrėti su panieka į moterį buvo viešai pripažintas ir negėdingas reiškinys. Apšvietos amžiaus tikėjimas protu ir pažanga

lėmė naują žmogaus prigimties ir socialinės bei politinės santvarkos supratimą, grįstą iš prigimties laisvų individų, turinčių neatimamas teises, susitarimu. Šis poslinkis atskleidė didžiules galimybes iš naujo įvertinti kiekvieno asmens, neišskiriant ir moters, padėtį tuometėje visuomenėje.

Skaitant Schulzo atsiminimus, matyti, kad ne tik žydų gyvenamosios vietovės izoliacija (kaip žinoma, jie gyveno uždaruose štetliuose), bet ir skrupulingai palaikoma tvarka skiria juos nuo vietos gyventojų: „Namus, stovinčius aplinkui ir sudarančius tvarkingą miestą su turgaviete, vadina žydiškais, nes juose gyvena vien žydai, kurių čia yra apie du tūkstančius ir kurie turi čia savo tvarkingą sinagogą“⁹; ir palyginkime lietuviško kaimo „fotografiją“: „Lietuvos kaimai nepaprastai skurdūs. Namai mediniai, šiaudais dengti, o apie kaminus kalbos nėra. Kiekvienas kaip pakliūva susirenčia sodybėlę ir negalvoja nieko taisyti, todėl kaimai atrodo kaip netvarkingi laužynai. Supuvusios sienos ir kiauri stogai – įprastas dalykas. Kai kur mačiau iš šakų supintas pašiūres, uždengtas menkais stogais.“¹⁰ Tvarkos, kaip tam tikros struktūros, steigimu žydai mėgino išlaikyti savo tautinį, konfesinį tapatumą ir kurti savotišką dvasinę valstybę ar minivalstybes, kurių centrais tapdavo kiekviename štetlyje statomos sinagogos. Sinagogos turėjo savitus siluetus, pagal juos keliautojai jau iš toli galėdavo spėti vietovės pavadinimą. Kiekvienas žydas priklausė sinagogai, visas gyvenimas sukosi apie ją. Sinagoga buvo istorinių dokumentų, religinių daiktų, folklorinio meno ir knygų saugykla, pasakojanti žydų bendruomenės istoriją. Čia eita melstis ir studijuoti Toros¹¹. Sinagoga atlikdavo ir visuomeninio pastato funkcijas: jose vykdavo įvairūs susirinkimai, būdavo sprendžiami asmeniniai klausimai ar bendruomenės problemos. Prie šių maldos namų statytos mokyklos, ritualinės pirtys, vestuvių, iškilnių salės, ritualinės skerdyklos. Šitokiais simboliais, Anthony Coheno

žodžiais tarant, žmonės konstravo bendruomenę darydami ją reikšmių kaupykla ar saugykla ir savo tapatumo referentu¹².

Syrokomlės pasakojime žydų paveikslas pildomas doros potėpiu: „Įvažiuome į Stakliškių miestelį <...> ir, sužinoję, kad miestelyje geriausia yra Senojo testamento išpažintojo Mordchelio smuklė, pasibeldėme į dorą izraelito vartus ir širdį.“¹³ Tiesioginės ir perkeltinės prasmės žaisme perteikiama kone archetipinė semitų tautos atstovo charakteristika, oponuojanti šališkų nuostatų, religinio nepakantumo ir netolerancijos samplaikai.

Dalydamasis savo kelionės po Lietuvą įspūdžiais, apie žydų elgseną, jų moralę kalba lenkų rašytojas Tripplinas. Jo pastaba dėl žydiškų karčemų paneigia jau stereotipiniu tapusį žydo, kaip lupikautojo ir apgaviko, įvaizdį: „Deja, reikia pasakyti, kad iš kaimo karčemos, kurią laiko žydas, didesnė nauda ir joje netgi pigiau ir lengviau visko galima gauti negu nakvynės namuose, kuriuose žydo nėra.“¹⁴

Syrokomlės *Kelionėse po Lietuvą iš Vilniaus*, perpasakojant pokalbį su lietuvių tautybės valtininku, iliustruojamas to meto Lietuvos visuomenėje gana dažnas kitataučių vertinimo kriterijus, fiksuojantis aiškia skirtį tarp „mūsų“ – čiabuvių, ir „jų“ – atėjusiųjų: „Čia, pone, – kalbėjo Skatilėlis, – visai nėra žmonių, tik vieni vokiečiai ir žydai; miesčio- nis žemaičius ponas apgyvendino kaimuose. Čia mūsų bažnyčia, o vokiečiai turi savo kirkę Žvyruose, už miesto. Tai jau žinia, vokiečiai nieko žmoniškai nepavadins: mūsų bažnyčia, jų kirkė, mūsų dešra, jų *vurstė*, mūsų degtinė, jų *šnapsas*, žinia – vokiečiai.“¹⁵ Kitataučių priiskyrimas *nežmonių* kategorijai greičiausiai buvo sąlygotas negalėjimo ar nenoro juos pažinti, taip pat juntamo nesaugumo ir baimės. Tai, kas nepažinu, yra nepatikima, ke- lia grėsmę, vertinama pagal binarinę *kitas vs savas* priešpriešą. Čia ryškėja paties lietuvio pozicija *kito* akivaizdoje: demonstruojamas

gana agresyvus etnocentrizmas, grįstas savo, kaip pranašesnės bendruomenės, suvokimo.

Svetimšalių keliautojų po Lietuvos žemes akiratin dažniausiai patenka tos etninės grupės, kurios išsiskiria kitoniškumu, nesutapimu su vietiniais. Pasakojimuose juntama nuostaba, inspiruojanti ne vieną pačių autorių refleksiją ir pastangas vertinti bei daryti vienokias ar kitokias išvadas. Štai Schulzo kelionių aprašyme saksų etninė grupė pristatoma kaip tautinį tapatumą išlaikiusi ir jį pavyzdingai tebesauganti vieninga bendruomenė: „Abiejų minėtų vietovių pašto stotyse sutikau saksų; tai palikuonys dviejų šeimų, kurios čia tarnauja nuo Augusto II laikų, ir dabar jose yra keturiasdešimt keturi žmonės. Jos gyvena vieningai, siejamos kraujo ryšiu, nes vaikai vedasi tarpusavyje, ir nė vienas lenkiško kraujo lašelį dar nėra įsimaišęs (kiek to galima buvo išvengti), išsaugojusios saksonišką kalbą ir papročius, nors vyrai ir lenkiškai gali susikalbėti. Jų namai pasižymi švara ir tvarkingumu, todėl šitie žmonės gražiai išsiskiria iš lietuvių.“¹⁶ Šis trumpas, tačiau informatyvus teksto fragmentas pateikia to meto tautinės tapatybės koncepciją. Be kita ko, subtiliai nurodoma ir į moters, kaip į etninių vertybių saugotojos, vaidmenį – būdama pasyvesnė už vyrą, dėl savo moteriškų ir motiniškų pareigų priversta dažniau likti namie, ji sėkmingiau geba puoselėti protėvių papročius ir ypač kalbą. Kalbos jungtis „gražiai išsiskiria“ įvardija vykusiai pasirinktą svetimšalio poziciją – nesupanašėti, išsaugoti tai, kas autentiška, tačiau „gražiai“, nepapikinant čiabuvių, neįžeidžiant, nepaminant jų tradicijų ir gyvenimo būdo. Ryškėja svarbi individo ir visuomenės sambūvio prielaida – ne tik išsaugoti savo tapatumą, bet ir mėginti jungti tapatybių aplinkas.

„Gražiai išsiskiriantis“ yra ir Tripplino aprašomas kunigaikštienės Vitgenštein pavyzdys. Žvilgsnis į Verkių rūmuose kabantį kilmingos damos portretą inspiruoja atminties gelmėje glūdėjusią istoriją: „Visas sienas puo-

šia daugybė riterių trofėjų: strėlinių, šalmų, buožių, iečių, kalavijų, lankų, saidokų, tiktai vienoje kabo Horacijaus Vernė tapytos gražiosios kunigaikštienės Vitgenštein, kilusios iš kunigaikščių Bariatinskių namų, raitos ant žirgo portretas. Ji čia įsteigė valstiečių vaikams mokyklą ir ją labai globojo. Kokį sektiną pavyzdį damoms davė kitatautė!“¹⁷

Etninės grupės, dėl skirtingų priežasčių neįstengusios išsaugoti svarbiausios tautinės vertybės – gimtosios kalbos, savo išskirtinumą demonstruoja kitokiu elgesiu ir laikyvena: „Gyventojai seniai nebemoka vokiškai. Namai tame kaime didesni, ilgesni, tvarkingiau pastatyti, daržai prie jų geriau išdirbti ir aptverti, pašiurių stogai nekiauri, o kaimo kelias kietas ir be balų. Žmonės elgėsi laisviau, oriau, nebuvo to vergiško nusižeminimo, kuris būdingas kitiems lietuvių valstiečiams ir daro labai nemalonų įspūdį. Artindavosi prie manęs be baimės, o nueidavo nedaug tekreipdami dėmesio. Užsukau į keletą namų, visi jie buvo tvarkingi ir švarūs.“¹⁸

Syrokoplės kelionių atsiminimuose svetimšalių palikti ženklai žymi vietovės nykimą: „Šiandien Merkinėje nebėra nei buvusios didybės pėdsakų, nei atsiminimų. Ant kalno lietuvių pilies griuvusių likučiai, mieste sena mūro bažnyčia, keistos struktūros rusų cerkvė.“¹⁹ Kitataučiai pasakotojo vaizduojami kaip atitrūkę nuo juos priglaudusio krašto ir jame gyvenančios tautos tęstinės kultūrinės tradicijos: „Senasis mūsų čičeronė nebeatsiminė vietos to urvo, apie kurį mums pasakojo. [...] Kastuvu darbavosi atkakliai, bet abejingai, nė kiek nesirūpindamas, kad mus apvytlė. Bet kodėl gi jam, senam mozūru, turėtų rūpėti nereikalingos lietuviškos senienos?“²⁰ Pažymima ir tai, jog atvykėliams svarbesni yra pragmatiniai, materialinę naudą teikiantys dalykai nei dvasinio gyvenimo simboliai.

Aptariamuose tekstuose yra paliudyta ir kitokia svetimo krašto recepcija. Ją iliustruotų daktaro Tripplino kelionės po Lietuvą

fragmentas: „Prieš dvidešimt penkerius metus mačiau tave, senoji Baltija, Skandinavijos okeane, pirmą kartą prie tavo svetingų krantų mokslingajame Karaliaučiaus mieste pragyvenau penketą gal geriausių savo gyvenimo metų; paskui tave palikau, Baltija, bet visada ilgėjausi, net prie puikiųjų Atlanto ir Viduržemio jūros krantų. Kiek prisvajota ant gintarinio Baltijos kranto?“²¹

Tiek Schulzo, Syrokoslės, tiek Triplino pasakojimuose pateikiamos žinios apie svetimšalius yra daug išsamesnės ir spalvingesnės nei fragmentiška informacija apie vietos gyventojus (plg. gana abstraktų lietuvių apibūdinimą: „Nerūpestingumas ir tingėjimas rodo, kad lietuviai yra apsileidę ir nerangūs, bet tai būdinga tautoms, kuriose valstiečiai yra nelaisvi“²²). Matyt, domėjimasi kitų tautybių žmonėmis bus lėmęs pačių autorių juntamas bendrumas su svečion žemėn šaknis įleidusiais. Štai Syrokoslės kelionių aprašyme žinovo tonu detalai pasakojama apie totorių istorinę patirtį, jų gyvenimo būdą: „Čionykštės žemės dovanojimus totoriams kelis kartus patvirtino seimų konstitucijos. O luomo teisėmis jie buvo lygūs su bajorais, jei nesivertė amatais. Vežikai, odininkai ir kiti totoriai darbininkai buvo laikomi plebėjais. Žemdirbystė būdavo garbinga išimtis. <...> Turtingesni verčiasi valstybine arba karo tarnyba, vargingesni dirba žemę. Tikybos žino tik formas ir tradicijas, kai kurie moka paskaityti Koraną, bet niekas jo nesupranta, net mula. Kiekvieną penktadienį lanko medžių pavėsyje stovinčią mažą mečetę, maždaug stropiai pasninkauja per ramazaną – tai ir visa jų religinė praktika. Laikydami Alkorano nuostatų, negeria vyno, beje, mažai kas įstengtų jo nusipirkti. Tačiau gudrauja su degtine ir išmaukia nemažai, mat Alkorane apie ją nėra nė žodžio. Bet vis dėlto reikia pripažinti įgimtą šios tautos dorovingumą, nes, jau beveik užmiršusi tikybą, ji gana griežtai laikosi dorovės normų. [...] Pridėkime dar vieną totorių charakterio bruožą: nutolę nuo

tikybės, jie labai tiki burtais ir prietarais – vienus gal atsinešę patys arba paėmę iš savo tikybės, o daugybę kitų pasiskolino iš vietos gyventojų.“²³ Aptariamoms ne tik istorinės priežastys, sąlygojusios kitataučių išveiško gyvenimo patirtis, bet ir, pasitelkiant intriguojančią, patrauklią faktinę medžiagą, iš tragiškų ar komiškų elementų pinami įvairiausi nuotykiniai siužetai: „Tai buvo lenkas, kilęs iš Virbalio; tarnaudamas Prūsijos kariuomenėje, 1813 m. prie Kiustrino neteko kojos. Vyriausybė davė invalidui duonos kąsnį, tai yra iki gyvos galvos paskyrė tris kaimus, kurie jį maitintų. Savaitę valgo pas vieną ūkininką, paskui pas kitą ir taip iš eilės. Atsidėjoja jiems žuvele, o gautus už ją skatikus išleidžia pypkei ir alučiui, kurį gurkšnoja į Frydricho Vilhelmo sveikatą“²⁴; arba: „[...] sutikau girtą rusų muškietininką su visa apranga ir ginkluotą. Jis išdrįso nemandagiai, vos apversdamas liežuvį, paklausti, kas aš esu. Nenorėdamas leistis į ilgas kalbas, daviau jam suprasti, kad esu vokietis ir nesuprantu jo kalbos, bet jis, palaikęs mane lenku, pradėjo sprautis į vietą kariatos priekyje. Balos po neseniai praėjusio lietaus buvo didelės, o žemė slidi, riteris nelabai stipriai laikėsi ant kojų, ir, vydamasis kariatą, parvirto su visa savo amunicija veidu į žemę“²⁵.

Į keliautojų akiratį pakliūva ir dar viena Lietuvos etninė grupė – karaimai. Aprašomas glaudžiai su etniniais papročiais susijęs karaimų tikėjimas, minimas tolerantiškumas ir pagarba Lietuvai, į kurią jų protėviai atvyko dar didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Iš tam tikrų užuominų galima spręsti apie XIX a. pradžioje užsimezgušį Trakų karaimų bendruomenės ir žydų konfliktą. Kaip nurodo Tamara Bairašauskaitė, 1804 m. paskelbus „Žydų nuostatus“, įteisinusius žydų iškeldinimą iš kaimų ir smuklių, šie ėmė kurtis Trakuose²⁶. Karaimų bendruomenė 1810 m. Trakų žemės teisme iškėlė bylą, įrodinėdama, kad Lenkijos karalių privilegijos suteikė teisę šiame mieste gyventi tik karai-

mams. Žemės teismas pripažino, kad žydus reikia išskeldinti, ir perdavė bylą Vilniaus vyriausiajam teismui.

Mėginant apibrėžti karimų tapatybę, aktualizuojamas ne tik religinis, bet ir moralinis dėmuo. Syrokomlė *Kelionėse po Lietuvą iš Vilniaus* rašo: „Pakelės karčemoje, kur šeiminkauja doras Trakų karaimas, pirmąsyk susitinkame su šia izraelitų gentimi. Įstatymas, draudžiantis žydams prekiauti alkoholiniais gėrimais ir laikyti kaimuose karčemas, neatėmė šios privilegijos iš karimų, nes nepastebėta, kad jie būtų padarę kokių piktnaudžiavimų.“²⁷ Doros, kaip būtinos sąlygos išlikti bei išsaugoti tautinį tapatumą, motyvas plėtojamas ir kitų keliautojų po Lietuvą kūriniuose. Apskritai Apšvietos epochoje doros svarba buvo daugelio autorių iškeliama.

Apibendrinant išsakytas mintis, įmanu teigti, kad nelietuvių tautybės keliautojų po Lietuvą atsiminimuose kitataučių paveikslai yra išties spalvingi, individualizuoti, atve-

riantys naują žiūros ir pažinimo galimybę. Kita vertus, bandymai aprašyti ir įvertinti pasirinkto periodo išeišikas patirtis buvo inspiruoti pastangos atskirus Lietuvos kultūros istorijos procesus suvokti per konkrečią detalę ar jos kitimą. Tai sietūsi su Kavolio išsakyta mintimi, kad kultūros istorijos analizę „produktyviau, vaisingiau pradėti ne nuo visumos aprašymo, ne nuo klausimo, kas yra lietuvių kultūra ir kas jai būdinga, arba kas yra lietuvių tautinis charakteris ir kuo jis skiriasi nuo kitų, bet sukaupti savo dėmesį į iškalbingą detalę kaip reikšmingą visumos dalį“²⁸. Kaip neabejotinai reikšmingos detalės, literatūrologijos, historiografijos nepelnytai eliminuotos ar tiesiog nepastebėtos, funkcionuoja XVIII a. pabaigoje – XIX a. po Lietuvą keliavusių svetimšalių naratyvai, vedantys į menkai pažintą to meto istorinę tikrovę, savitai rekonstruojantys ne tik Lietuvos žemėse gyvenusių kitataučių, bet ir pačių lietuvių tautinį tapatumą.

Nuorodos

1. Žiūrėtos šios studijos: Kalnius P. Etninės kultūros samprata Norberto Vėliaus darbuose, *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXVI, p. 37–50; Račkauskaitė A. Tautinės mažumos samprata: tarptautinės teisės aspektai, *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 1(5), p. 305–320; Stankevičienė E. Tautinė mažuma laiko perspektyvoje: Pierre'o Bourdieu ir Rogerio Brubakerio idėjų sandūra, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2004, nr. 1, p. 115–125.
2. Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 131.
3. Daukantas S. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių, *Raštai*, 1976, Vilnius: Vaga, t. 1, p. 69.
4. Miestų, urbanizuoto gyvenimo bei veiklos užleidimas kitataučiams neretai yra vertinamas kaip konfrontacijos tarp jų ir lietuvių, kurių „prigimtyje išliko genetiškai užkoduota gamtajuosminė laikysena“, sukūrimas.

- (Plačiau žr.: Grigas R. Lietuvos tūkstantmetis: raidos dramatismas. II. Kokybinių virsmų negatyvas ir jų istoriosofinė interpretacija, <http://www.savastis.lt/istorija/lietuvos-tukstantmetis-raidos-dramatismas-ii-kokybiniu-virsmu-negatyvas-ir-ju-istoriosofine-interpretacija/>; žiūrėta [2011 02 03]).
5. Grigas R., *Min. veik.*
 6. Lenkijos ir Lietuvos vardai cituojamame tekste vartojami sinonimiškai.
 7. Schulzas F. Mokytojo Frydricho Šulco 1793 metų kelionės įspūdžiai, *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 110.
 8. *Ten pat*, p. 109.
 9. *Ten pat*, p. 112.
 10. *Ten pat*, p. 123.
 11. Tora – pagrindinis judėjų religinis/teisinis traktatas. Tora susideda iš penkių Biblijos knygų, kurias Dievas padiktavo Mozei. Tora

- apima 613 mitcvų (įstatymų), aiškinančių žmogaus ir Dievo santykį ir visos egzistencijos prasmę bei esmę. Sinagogose naudojamas tik hebrajiškai ranka ant ritinio surašytas Toros tekstas – Sefer Torā.
12. Cohen P. A. *The Symbolic Construction of Community*, London, New York: Routledge, 1993, p. 118.
 13. Syrokomlė W. Rašytojo Vladislavo Sirokomlės išvykos iš Vilniaus, *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 157.
 14. Triplinas T. Daktaro Teodoro Triplino kelionė po Lietuvą 1856 metais, *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 211.
 15. Syrokomlė W. *Min. veik.*, p. 184.
 16. Schulzas F. *Min. veik.*, p. 118.
 17. Triplinas T. *Min. veik.*, p. 213.
 18. *Ten pat*, p. 114.
 19. Syrokomlė W. *Min. veik.*, p. 179.
 20. *Ten pat*, p. 173.
 21. Triplinas T. *Min. veik.*, p. 228.
 22. Schulzas F. *Min. veik.*, p. 123.
 23. Syrokomlė W. *Min. veik.*, p. 165.
 24. *Ten pat*, p. 188.
 25. Schulzas F. *Min. veik.*, p. 115.
 26. Bairašauskaitė T. Apibrėžimo ir tapatumo kolizija: Lietuvos karaimų socialinio statuso klausimu XIX amžiaus pirmojoje pusėje, *Lituanistica*, 2006, t. 65, nr. 1, p. 27.
 27. Syrokomlė W. *Min. veik.*, p. 153.
 28. Kavolis V. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvių kultūros institutas, 1992, p. 12.

Jurgita ŽAŠINAITĖ-GEDMINIENĖ

EMIGRATORY EXPERIENCES IN THE END OF THE 18TH AND 19TH CENTURY OF LITHUANIA: THE IMAGE OF IMMIGRANTS IN THE TRAVEL MEMOIRS

The article focuses on the travel memoirs of non-Lithuanian authors: Friedrich Schulz, Ludwik Kondratowicz, and Teodor Triplin, who at the end of the 18th century and in the 19th toured through Lithuania. Close attention is given to their estimation of, and views about, the communities of non-Lithuanian nationalities: Jews, Poles, Slavs, Tartars, Karaites, and Germans. In this research paper, each of these communities is thought of as constituting an ethnic group.

In the travel memoirs of these authors, the most widely discussed topic concerns

Jews, their life, and their character. In these narratives about Jews, unlike in folklore or in didactic texts, no negative connotation is detected. The travellers judge ethnic groups according to their abilities to preserve ancestral customs and traditions, to cherish morality, and not to assimilate with the natives. The position of Lithuanians in the presence of non-nationals is also indicated: it is often influenced by the Lithuanians' recognition of themselves as an allegedly superior community.